

ALTAY TÜRK HALK İNANÇLARINDAN ANADOLU EL DOKUMACILIĞINA FROM ALTAY TURKISH FOLK BELIVES TO THE ANATOLIAN HAND WORKS

Yaşar KALAFAT*, İ.M.V.Noyan GÜVEN**

Summary

We will try to investigate the Ancient Altay societies (**Todoş, Sagal, Kıpçak, Çaptı, Köböğ, Kergil, Mundus, İrkit, Tölös, Tonjaaaan, Mayman**) from their natural sensitive thoughts to their social lifes, their believes within the opinions of society and the art thinking. In a society social gatherings and their common belives are reflected in the flags. The pictures of the symbols will be explained and reflected within the factory work, textiles. The mentioned figures are usually like the gift decorations, but they are more commonly defined as the amblems and symbols..

In a mythological sense we observed that the 'Altay kişi' has common social believes with every pictured animal. With this idea we tried to declare that the symbols also created the social believes. Also various social believes shaped the believes, and naturally some ancient belives are shaped and covered by the mystic and mythological senses.

Key words: Tamga, Turkish Folk Believes, Symbol, Folklor, Mythology.

Anahtar Kelimeler: Tamga, Türk Halk İnançları, Sembol, Folklor, Mitoloji.

* Dr., Halkbilim Araştırmalar Merkezi, 49. Cadde, 256 Sokak, Özümit Sitesi, K Blok No: 23 Dikmen/ Ankara, yasarkalafat@gmail.com

** Öğretim Görevlisi, Cumhuriyet Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, 58140- Kampüs / Sivas, noyan35@gmail.com

GİRİŞ

Biz bu bildirimizde tös, ongun, totem¹ gibi isimlerle tanımlanan Eski Türk İnanç Sistemi'ne kaynaklık yapmış olan merkezlerden birisi olarak kabul edilen Altaylarda mistik-mitolojik değerini tabu statüsünde devam ettiren **Todoş, Sagal, Kıpçak, Çaptı, Köbök, Kergil, Mundus, İrkit, Tölös, Tonjaaan, Mayman** gibi boy ve ellerden oluşan Altay Kişi'nin tasavvur biçiminden söz edeceğiz.² Bildirimiz sanat boyutu ihmal edilmeden halk inanmaları çıkış merkezli olacaktır.

Bunu yaparken hayvan üslubu içerikli çalışmalara da sınırlı da olsa katkıda bulunmayı amaçladık. Bu kapsamda çeşitli kurt, geyik, koyun, kaz, kartal gibi bir kısım hayvanlar üzerinde daha ziyade dipnotlarında durulmuştur. Bizim derlediğimiz bilgiler bunları flamlar şeklinde yeknesaklaştırılmış oluşları ile de ilgi idi. Böylece sunuşumuzun başarısı nispetinde el sanatları-mitolojik dönem arasında bu şekillerden hareketle bir köprü kurulabilecekti.

Saniyen arz edelim bizim resimlediğimiz malzemeler dokuma örnekleri değil dokuma fabrikasyon zemin üzerine seri baskıdır. Bunları, bu derece net olmasalar da duvar resimlerinde ve bazı süslemelerde, tahta oymalarda da görebiliyordunuz. Bunlar sadece süs, bezek değil daha ziyade amblem ve remz (sembol) idiler. Bunlardan hangilerine halen ne şekilde sitayiş edildiğini merasimlere katılarak izleyebilmiş değiliz, dini törenlerden hareketle de tespit edemedik. Malzemenin inanç boyutlarını derlerken, bölgeden edinilmiş sözlü ve yazılı kaynaklardan yararlandık.

Mitolojik muhteva boyutuna gelince resmedilen her hayvanla ilgili Altay Kişi' nin halk kültüründe yaşayan inanmaları da tespit ettik. Böylece motifler etrafında şekillenen inanç yumağına katkı sağlamayı hedefledik. Bununla da kalmadık yukarıda da değinildiği gibi bu hayvanlarla ilgili Türk kültür coğrafyasında yaşayan halk inanmalarına da yer verdik. Bu ilave boyutla da mitolojik hayvan bilgisi birikimine katkı olabileceğini düşündük. Bu arada çeşitli vesilelerle halk inançlarında izlerini takip edebildiğimiz eski inanç sistemini de doğal olarak kapsayan bir kısım mistik-mitolojik bulgulara kısa açıklamalar getirmeğe çalıştık.

Çalışmamıza başlarken bu arayışa evvelce de yönelindiğini biliyorduk. Çalışma ilerledikçe gördük ki, bu tarz bir çalışma tahminimizden çok daha fazla yapılmıştı. Bizim tanıtacağımız malzeme yeni olmakla beraber bizden evvel de bu alanla çeşitli çalışmalar yapılmış, konu değişik yönleri ile farklı çıkış noktalarından hareketle ele alınmıştır. Arayışımızı daha net yansıtabilmiş olma adına bu çalışmalardan da kısa açıklamalar yaptık. Bu özellikleri ile bildirimiz tamamen yeni bir yaklaşım tarzından ziyade düz dokuma alanında yapılacak yeni çalışmalara tamga- motif bağlantısı itibarıyla ışık tutabilecek türdendir.

¹Tös-Töz geleneksel Altay Türk dini inanışlarında ataları simgeleyen bir varlıktır. Moğollarda **Ongon**, Tuva ve **Uryanhay** Türklerinde **Eren**, Yakut Türklerinde **Tangara** veya **Emeget** olarak bilinen putlardır. Altaylarda her oymağın bir "aru tös"ü vardır. Bu ya bir ulu şamanın veya ulu atası sayılan dağın, efsanevi kişiliğin mitolojik bir varlığın adını taşır, bunlar yaratılmamış ezelden var olan bir kısım ruhlar olup bunlarda kendi içlerinde ikiye ayrılırlar.

² C. Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Yurt Yayınları, Ankara, 2004, s. 562-563

Arayışımıza ışık tutan çalışmalardan Bekir Deniz tarafından yapılmış olan “Anadolu Türk Dokumalarında Ejder Motifi”.³ de vardı. Sadi Bayram, hayvan figürlü halılara dair bilgi verirken ejder, kaplumbağa, akrep ve kertenkele figürleri üzeri durmuşlardı⁴. Rasim Sametoğlu Efendi’ nin “Azerbaycan Halılarında Amblem ve Sembol Özellikli Bezekler”⁵ isimli çalışmasında insan ve yer adlarına da isim olabilen koçun inanç merkezli motif olarak tarihi serüvenini izleyebiliyor tarihe sadece dikey bir seyahat etmekle kalmıyor bu motiften hareketle günümüz Türk kültür coğrafyasını da dolaşabiliyoruz.

Y.V.Çemenzeminli “Kızlar Bulağı” isimli eserinde;

“Geldik çeşmeye
Sudan içmeye
Ağça koçlara
Tazim etmeğe” derken⁶

Koç konusunda Pir Sultan, Hz. Ali’nin avazının Turna’da olduğunu belirtirken;

“Bakışı arslanda kaldı

Döğüşü dahi koçtadır.” diyecektir ki,⁷ Koça tazim edildiğinin veya insanattan hayvanata dönüşerek koç donuna girilebileceği inancının günümüze kadar sürdüğünü belirtecek.

Hayvanattan süslemeye yansıyanlar “..bazen gerçek bazen semantik şekilde uygulanmıştır. Bu süslemelerin geçtiği tarihî yolu izlersek onların gerçeklikten soyuta doğru değiştiğini görürüz. Bu tarihî değişim yolunda tasvirî süslemeler ne kadar kendi simalarını değiştirse de, anlaşılmasın olsalar da onların adı bu güne kadar yaşar. (...) Halı üzerindeki tasvirler nesilden nesle geçerek dokuyanın hayat tarzı dünya görüşü ile

³ Ejder Türk sanatına Çin’den geçmiştir. Asya kökenli bir motiftir. Eski Türkçe metinlerde bûke, evren, luu, nek, kök-luu, abırğa, acırğa, indelenleks isimleri ile bilinir. İranlılar Ejderha ismini vermişlerdir. Orta Asya’nın doğusunda yaşayan Türk kavimlerinde bûke, evren, luu, nek, su kaynaklarını, yağmur bulutlarını temsil ediyordu. (...) Anadolu’da günümüz halk arasında Ejder, Ejderha, Şahmeran, Yılan, Eğri, Gıvrım, Dolaşık, Yılan Dolandı, Evren, Evren Dolaşa isimleri ile tanınır. (B. Deniz, “Anadolu Türk Dokumalarında Ejder Motifi”, *Türk Soylu Halkların Halı Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şoleni Bildirileri, Kayseri, 27-31 Mayıs 1996*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s. 102-108.)

⁴ Gılgamış Destanı’nın da ölümsüzlük otunu yiyen ejderdir. Asklepios’ da çift başlı yılan olarak şifa dağıtır, sağlık sembolüdür. Selçuklu mimarisi, efsane türü sözlü kültür örneklerinde tezhip sanatında uzun ömürlülüğü temsil eder, Orhun kitabelerinde anıtlarda bekçi konumundadır. (S. Bayram, “Vakıflar Genel Müdürlüğü Halı Müzesinde Bulunan hayvan Figürlü halılarda Ejder, Kaplumbağa, akrep, Kertenkele Figürü”, *Türk Soylu Halkların Halı Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şoleni Bildirileri, Kayseri, 27-31 Mayıs 1996*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s. 65-75)

⁵ R. S. Efendi, “Azerbaycan Halılarında Amblem ve Sembol Özellikli Bezemeler”, *Türk Soylu Halkların Halı Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şoleni Bildirileri, Kayseri, 27-31 Mayıs 1996*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s. 115-120

⁶ R. S. Efendi, a.g.e.

⁷ P. N. Boratay, *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973, s.73

tamamen sıkı sıkıya ilişkilidir.” Bunun içindir ki, “Türk soylu halkların halılarında rastlanan süslemeler dünya süsleme sanatında **sözlü bezeme** olarak adlandırılır.⁸

Beyhan Karamağaralı “Halı Sanatı Üzerine” isimli bildiri çalışmasında “Yüzyıllardan beri devam eden motif, kompozisyon ve estetik kriterler toplumu inanç doğrultusunda ortaya çıkmakta ve çok az değişikliğe uğrayarak devam etmektedir. Türklerin inanç felsefesine dayalı olarak yaptıkları halı ve kilimlerin süsleme programlarında da bu dinî prensipleri ve estetik kriterleri takip etmek mümkündür” dedikten sonra atkıyruklarının bağlanması uygulanmasının dokumalara yansımalarının yas kùltü ile ilişkisi üzerinde durmaktadır ki, biz bu inancın Karapapaklar arasında hala yaşadığını çalışmalarımızda tespit ettik. Keza o, tabutların geçmişte akkeçe, günümüzde de orta Anadolu’da desensiz düz dokumalar şeklinde ölü örtüsü olarak bu amaçla kullanıldığını anlatmaktadır.⁹

Halk inanmalarında adanmışlık olarak bilinen inanca göre niyet edilerek alınan veya dokunan nesne niyetlenen kimse tarafından sahiplenilir. Bu tür dokumalar kişi ölünce muhakkak sahibi tarafından niyeti istikametinde kullanılır. Mezarlıklardan bir şeyin getirilmemesi, hatta mezar yapımında kullanılan malzemenin artanının getirilmemesi inancı da bu inanç bütünüün bir parçasıdır.¹⁰ Bu tür bulguların miktarını artırmak mümkündür, Azerbaycan Klasik halılarında “**derviş motifi**” bir bölüm oluşturur. Bektik kilimlerinde “**çömçe**” bir motif ismidir.¹¹ Çömçe/ Kopçe/ Kepçe Türk kùltür coğrafyasında muhtemelen “**Godi-Godi**” bağlantılı yağmur veya bereket iyesinin adı idi.¹² Türk dokuma sanatının motifleri arasında bir çıkış noktası ortaklığı vardı ve ortaklık inançtan geliyordu. Zamanla motiflerdeki şekillenmeler de doğal olarak yaşam biçimlerinin şekillenmesine paralel bir seyir izlerlerken yeni inançlar da etkileyici oluyorlardı. Nitekim kilimlerde Bektaşiliği simgeleyen motiflerin de olduğu bilinmektedir.

⁸ R. S. Efendi, a.g.e.

⁹ B. Karamağaralı, “Halı Sanatı Üzerine”, *Türk Soylu Halkların Halı Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şöleni Bildirileri, Kayseri, 27–31 Mayıs 1996*, Atatürk Kùltür Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s.175–187

¹⁰ Y. Kalafat, “Kocaeli ve Çevresi Örnekleri İle Türk Halk İnançlarında Adanmışlık/Sahiplilik” *I.Kocaeli ve Çevresi Kùltür Sempozyumu*, Kocaeli, 20–22 Nisan 2006.

¹¹ R. Karahan, “Konya Ereğli Yöresinde Begdik Adıyla Bilinen Bir Grup Türk Kilimi”, *Türk Soylu Halkların Halı Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şöleni Bildirileri, Kayseri, 27–31 Mayıs 1996*, Atatürk Kùltür Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s. 161–175

¹² Y. Kalafat, “*Türk Kùltür Coğrafyasında Yağmur Duası*” *Yağmur Duası Kitabı*, Haz; M. Sabri Koz, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 195–225

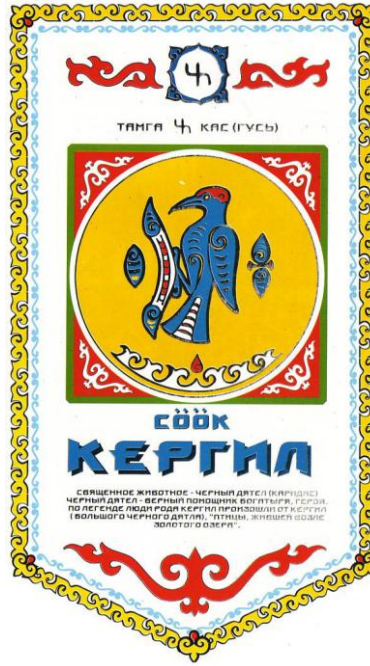
METİN;

Şek.1

Her kabilenin bir kutsal hayvanı ve tamgası vardır. Tamgaların onları kem gözlerden ve sonsuzluğun felaketlerinden koruduğuna inanılır. İnanılana göre nebatat, hayvanat ve insanat aralarında dönüşebilmektedirler. Kutsal hayvanlar mitolojik cetler, mitolojik koruyucu sembollerdir.¹³

¹³ Y. Kalafat, *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 107–109

Şek.2

Kergiller, bunların kutsal hayvanı, **Karadas (Kara Ağaçkakan)**' dır. Kergil' in kahramanın sadık yardımcısı ve aynı zamanda bu Türk boyunun inancına göre soyları Altın Göl'ün yanında yaşamakta olan Büyük Ağaçkakan'dan gelmektedir. Bu boyun tamgası **Kas/ Kaz**'dır.¹⁴

¹⁴ KAZ- HİNDİ: Kaz dağı Türkmenlerinin çeşme ve mezarlarında, Sarı Kız Dağı ve çevresinde **kazayağı** resmedilir. Biz de Ceyhan bölgesinde **Dur Hasan Baba**'nın türbesi etrafında yaptığımız çalışmalarda buraya da **kazayağı damgasının** kazılmış olduğunu gördük. Arkadaşımız Hakk aşığı Ahmet Saraçoğlu, şiir yazmaya başlamadan evvel gördüğü bir rüyada kilometrelerce uzunlukta bir **kazın** sırtında Ankara'da uçtuğunu anlatmaktadır.

Tahtacı Türkmenlerinde bugün dahi **kazayağı** şeklinde ve **kazayağı** namı ile anılan bir damgaları vardır Şaman tösleri arasında **kaz** tözü de vardır. Merasim anında göyün katlarına çıkarken Kam'ın **aslanlar** veya **ejderhalarla** karşılaştığı çıkardığı sesler ve yaptığı danslardan anlaşılır. Şaman **kaz, at** ve **koyun** taklitleri de yapar onların da seslerini çıkarır. (Y. Z. Yörükkan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, notlandıran ve yayına hazırlayan Turhan Yörükkan, Yol Yayınları, Ankara, 2005) Tahtacı Türkmenlerindeki hayvanlarla ilgili inançlar için Nilgün Çıplak'ın çalışmalarına bakılabilir. (N. Çıplak, *Mersin Tahtacıları Halk Bilimi Araştırmaları*, Ürün Yayınları, Ankara, 2005.) Şaman göklerde içi otlarla doldurulmuş bezden yapılmış **kaza** binerek kaz sesi çıkararak gider.

Nilüfer Yıldırım tezinde, Şaman ilahilerinde geniş yer tutan şamanın gökyüzüne uçmasında, **kaz** yardımcı unsur olarak yer alır. **Kayra Kan** kendisine benzeyen bir varlık yarattı ve ona kişi adını verdi kişi ile suyun üzerinde iki kaz gibi uçtu. Şamanist boyların bir kısmının totemi kazdır. Türkler kazı, beylik ve mutluluk sembolü olarak sayarlar. Şaman davullarının üzerinde kaz resmi de vardır. Kaz şamana güneşin doğacağını bildirir. **Kaz** şamanın şekline bürünür hayvanların başına geçer, demektir. (N. Yıldırım, *Anadolu Masallarında Şamanizmin İzleri*, Yüksek Lisans Tezi, FÜSETEABD., Elazığ, 2004, s. 387-389 v.d.)

Tatar Türklerinde **Atakaz/Erkek kaz**'a selam verenin boyun ağrısı çekmeyeceğine inanılır. Azerbaycan, İran ve Anadolu'da yaşamakta olan Ayrımlı Türklerinin en itibarlı yabancı/ziraatı yapılmayan otlarından birisi de **kazayağı**'dır.

Kaygusuz Abdal:

“Kazı koyduk bir ocağa
Uçtu gitti bir bucağa
Bu ne haldir Hacığa

Kırk gün oldu kaynatırım kaynamaz” demektir. (F. Bozkurt “Kaygusuz un Alevilikteki İşlevi” *Yol Dergisi*, S.14, s.40-45)

Şek.3

Maymanlar, ongunları kuyruğu yukarı kıvrık başı geriye dönük **İt/ İyit'** dir. Bu toplumun inancınca köpek; sadakatin, cesaretin, teyakkuzun simgesidir. Maymanlar' ın atası olarak kabul edilen Kahraman Bor' un sarı, ak ve kara benekli itten tekrar türeyeceklerine inanılır. Maymanlar' ın tamgası **İmbik'** tir.¹⁵

¹⁵ KÖPEK: Altay yaradılış destanlarından birinde **köpek** motifi de göze çarpar. **Ülgen'**in sarayına bekçi olarak konulan **köpek**, **Erlık'**in saraya girmesine izin verir. Erlık **köpeğe** kut ve açlık duymayacağı yetenekler vaat etmiştir. Şaman yeraltı dünyasına yaptığı yolculukta **köpek**le karşılaşır. Bazı şamanlar kendilerinden geçtiklerinde, köpek taklidi de yaparlar. Şamanlar **köpek** gibi havlayarak ruhları yardıma çağırırlar. **Köpeğin** de göğes kurban kesildiği olmuştur. Tatarlar kırmızı bir **köpek**le bir prensin birleşmesinden türediklerine inanırlar. Şamanlar **Barak**lara binerek göğes yükselirlerdi. **Köpeğin** yeşil ot koparıp yemesinin yağmurun yağacağına dalalet edeceğine inanılır. Yakutlara göre **köpeğin** esnemesi, hayra yorumlanmaz. Yakut beddualarından birisi de, **“evine köpek girmesin”** dir. Anlında **“görmekçi”** diye bilinen iki beneğin bulunduğu **köpek**, kara iyeleri görebilir ve ağlar biçimde ulur. Bu hali ölüm habercisi olarak algılanır. Zayıf şamanlar ayinlerde **köpek donuna** girerler. Moğollar atalarının **kırmızı köpek** olduğunu düşünürler.

Kırım'da **köpekten** korkan insanın vücudundaki kıl dibi gözeneklerinden özel bir salgı ifraz edildiğini, salgının kokusunu alan **köpeğin** muhatabının korktuğunu anladığına inanılır. Anadolu'da korkan kimsenin bu arada **köpekten** de korkan kimsenin korkusunun giderilmesi için, **“Yedi Kardeş Otu”** **“Korku Tası”**na konulup suyu korkan şahsa içirilir. (Y. Kalafat, “Urfa Yöresinde Türk Halk İnançları, Karakeçililer, Zazalar, Arapça konuşanlar”, *Erciyes Dergisi*, Aralık 2000, S 276, s.5-9)

Hakasya Türklerinde hapsiran genç insana yanında bulunan ve yaşça ondan büyük olanlar, **“ala köpeğin kıcını yala”** derler. İnanca göre **ala köpeğin** kıcında bir takım etkili cinler vardır. İnsanların hapsirmalarına yol açan da bir cin türüdür. İki ayrı kara iye bir araya gelince insanlara zararlı olamayacakları inancı da vardır.

Başkurt Türklerinin halk inancına göre, **“köpek yürümemiş yol”** a mutlaka besmele ile girilmelidir. Bu yol tekin olmayabilir.

Tatar Türk mitolojisine göre **köpek** yılında mahsül düşük olur. İnsanlar sık hastalanırlar. Çocuklar ise güçlü olurlar. Hazara Türk halk inançlarına göre **köpekler** depremi hissederler ve depremden evvel, depremin gelmekte olduğunu gösteren bir takım hareketlerde bulunurlar. Bu inanç Anadolu'da da vardır.

Anadolu Türk kültür coğrafyası halklarından Zazalarda, **köpek beslemek**, **köpek melaikelerin** haneye girmesine mani olduğu için, uğursuzluk sayılır. Hayvancılıkla uğraşanların çoban köpekleri bu keyfiyetin kapsamına girmezler. (Y. Kalafat, a.g.e., s.5-9)

Tatar Türklerinde **Köpeğin** havlaması mal bolluğuna delalet eder. Sahibi yola çıkan köpeğin havlaması sahibinin işlerinin iyi gideceği anlamına gelir. Sebepsiz havlayan köpeğin olumsuz mesajlar verdiğine inanılır. Aya bakarak havlayan **köpeğin** havlaması havaların soğuyacağını işaretidir. **Köpek** sırt üstü yatarak yuvarlanır ise, bu

Şek.4

İrkitler' in kutsal hayvanları **Murkut/ Kartal**' dır. Kartal, tefekkürün, aklın, kahramanlığın simgesi ve bahadırın yardımcısı ve sadık muhafızıdır. Tanrı Kayrağan inancına göre Todaş boyundan bir kızla genç bir kartal arasında aşk kartalı insana dönüştürmüş ve onların evliliklerinden İrkitler'in ataları türemiştir. İrkitler' in tamgası **Yaa/ Yay**' dır.¹⁶

hareketi ile havaların yağmurlu olacağını göstermiş olur. **Köpek** kendi sahibine havlarsa sahibine büyü yapıldığına veya nazar deymiş olduğuna inanılır. Köpek cenazenin ardından havlar ise, o sokakta bir cenazenin daha olacağına inanılır.

Moğollarda **İt Barak**'ın kutsiyetine inanılır. Moğolların **köpekten türediklerine** dair efsaneler vardır. Nogay Türklerinde **İt baraklar**, yaradılış destanındaki kurdun yerini almıştır. Burada **kanatlı İte, samur** denilmektedir. İnanca göre samur şamanın gök ile ilişkisini sağlıyordu. **İt** ürürken, kayıp etmiş olduğu kanatlarının acısını dile getirmektedir. Gagauz Türklerinde ürüyen itin sesi zincirinden açılarak susturulur.

Anadolu'da **köpeğin** kurt gibi ulaması iyi sayılmaz. Alevi inancında da **köpeğin** ulaması ölüm geleceği anlamındadır. (Y. Z. Yörükkan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, notlandıran ve yayına hazırlayan Turhan Yörükkan, Yol Yayınları, Ankara, 2005). Keza Kumuk Türklerinde de uluyan it, uğursuz sayılır öldürülmesi istenir. Ay tutulmasında ayın iki bekçisi olan köpeklerin uyumaları üzerine, **cingaloz** denilen ve yılan şeklinde olduğu düşünülen kara iyenin bu tutulmaya yol açtığına inanılır. Teneke çalmak gibi gürültülerin çıkarılmalarındaki amaç uyuyan iki görevli köpeğin uyanmasını sağlayarak ayın cingaloz tarafından yenilmelerini önlemektir. Kafkasya'da bir mağara kayasında izleri olduğuna inanılan cingalozun biz resimlerini çekmiştik. İt baraklar bugün dahi Kafkasya'da Nogaylar nazarında farklı bir itibara sahiptirler.

Barak Baba, ayı gibi oynayan, maymun gibi söyleyen, iki tarafında manda boynuzları olan bir kimse idi. (Y. Z. Yörükkan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, notlandıran ve yayına hazırlayan Turhan Yörükkan, Yol Yayınları, Ankara, 2005)

Selçuklu sarayının ünlü simalarından Sadettin Köpek idi. Bize göre köpek ismi, izahı yapılan kutsiyetle bağlantısından ziyade nazara karşı korumak imrenilmesini önlemek için de seçilmiş olabilir. Çok güzel çocuklara çirkin isimler takarak kötü gözden ve kara iyelerden korumada olduğu gibi.

¹⁶ KARTAL; Kartal Türklerde Ongun, totem, tös olduğu üzerinde durulmuştur. Evvela bu üç kelimenin eş anlamda olmadığı hususu tartışılmalıdır. Daha önemlisi Eski Türk dini totemizm mi idi. Eski Türk inanç Sistemindeki kültlerin totem bağlantısı var mı idi ve nereye kadar bağlantı kurulabilirdi. Türk kesimlerinden birisinde mesela yakutlarda olan bir yaradılış efsanesi tüm Türklere mal edilebilir miydi? Türkçe konuşan halklarda din mi yaşça kıdemli idi, dil mi? Farklı inançlı kesimleri Türkçe mi ortak din çatısı altında birleştirdi, başka bir izah şekli mi var? Henüz bu hususlar bize göre yeterince açıklık kazanmamıştır. Bu noktadan hareketle kartal da olduğu gibi halk inançlarındaki diğer hayvanlarla ilgili bilgiler daha uzun süre toplanmaya muhtaçtırlar.

Şek.5

Munduslar' ın kutsak hayvanları **Buka/ Öküz'** dür. Mundus inancında öküz olağanüstü gücün kuvvetin simgesidir. Altay inançlarına göre yeraltı dünyasının ve yeryüzü suları hâkimleri öküzlerdir. Munduslar' ın tamgaları **Ay'** dir.¹⁷

Türklerde kartalın koruyucu bir ruh olarak yer aldığını savaş aletlerine ve devlet sembollerine yansıdığı biliyoruz. Devlet yönetiminde çift başlı kartalın doğunun ve batının hâkimi veya yerin ve göğün temsilcisi, Kurultayda hakanı ve sultanı temsil ettiği anlatıla gelmiştir ve mimarimize de yansımıştır. Yakut Türklerinin inancına göre Şamanları yeryüzüne bir kartal getirmişti. Şaman olacak çocuğun ruhu daha o dünyaya gelmeden bir kartal tarafından yeniliyor, daha sonra güneşli bir günde yeşil bir çayırdaki bir çam, bir gürgen ve bir kayın ağacının bulunduğu ağacın üzerine yumurtlar bir süre sonra yumurtadan çıkan çocuk ağacın altındaki beşiğe düşer ve orada büyümüş. Yakut Türk halk inançlarına göre en büyük ruhu kartal taşır. Şaman göğe yükselirken dünya ağacını kullanır ki, bu ağaçta kuşlar ve tepelerinde kartal vardır.

Kartal konusunda bilgi verirken Nilüfer Yıldırım, şamanlar ilk atalarının kartal olduklarına inanırlar. Yaradılış efsanesinde kartalların önemli bir yeri vardır. Kartal Gökyüzü Tanrısı'nın, güneşin sembolüdür. Tanrının emirlerini hakanlara kartal ulaştırır. Çift başlı kartal gökyüzü katlarının kapı bekçisidir. Kartalın uçarken görülmesi, o bölgeye Şamanlığın verileceği inancının belirtisidir. Yardımcı ruhlar şamanın yanına kartal şeklinde girerler. Kartalın üzerine ant içilir. Kartallar kanat çırpınca mevsimlerin değişeceği inancı vardır.

Kaşgayı Türklerinde Kartal, yaşanan tarzına özenilen ışık olarak bilinir. (Y. Kalafat, *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları*, Berikan Yayınları, Ankara, 2007, C.2, s.31) Saha Türk halk inanç sisteminde 4. katta **Hatay Aii** vardır. Halka güç veren onları birleştiren bu ak iye, kartal ile temsil edilir. Kartal/Burgut; İrkit Türk boyunun kutsal hayvanıdır. Aklın ve Kahramanlığın simgesi olarak bilinen **Bolvadırın** yardımcısıdır.) başka bir tespite göre de Karakuş/Kartal, Ülgen'in dokuz oğlundan biridir.

Kartal Baba, Bala kazasında hem bir dağın ve hem de bir yatağın ismidir. (Y. Z. Yörükkan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, notlandıran ve yayına hazırlayan Turhan Yörükkan, Yol Yayınları, Ankara, 2005).

Uluğ Türkistan'da yağmurun piri **Burgut'**tur. Burgut bazen kartal ve bazen da kartal türünden bir hayvan olarak kabul edilir.

¹⁷ İNEK: Selçukluların son dönemlerinde Konya'ya Buzağı isimli bir meczup gelir ve bu şahıs herkesin hürmetini kazanır. (Y. Z. Yörükkan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, notlandıran ve yayına hazırlayan Turhan Yörükkan, Yol Yayınları, Ankara, 2005, s. 107) Halk inanç kültürünün ulu zat literatüründe hayvan isimleri ile anılan birçok kimse vardır. **Koyun Baba Horoz Baba, Kurt Baba, Geyik Baba** bunlardan bazılarıdır. Bu şahıslar bu isimleri tevazu olsun diye mi almışlar menkıbelerinde bu hayvanlarla ilgili bir olay mı vardır, bunların donuna mı girmişlerdir, bunların besiciliğini mi yapmışlardır, yoksa bu hususların hepsinin az çok payı mı vardır? Sanırsız husus yeterince

Şek.6

Kıpçaklar' ın kutsal hayvanı **Börü/ Kurt'** tur. Kurt; gücün, akıllılığın, haşinliğin, affetmezliğin simgesidir. İnanca göre Kıpçaklar insanla dişi kurdun birleşmelerinden türemişlerdir. Bu birleşmeden dünyaya gelen 15 çocuk Kıpçakların 15 atasını oluşturmaktadır. Kıpçaklar' ın tamgaları **Suluk/ Gem'** dir.¹⁸

işlenilmemiştir. Selçuklu döneminde Sultan Köpek gibi isimlerin varlığı bilinirken, eski inançların bir tezahürü olarak mı yaşamıştır araştırılması gereken bir husus olduğu kanaatindeyiz.

Kadim Türk kültüründeki dini merasimlerden birisi de avdır. Hakanları tabası ile birlikte yaptıkları ava “sığır” deniliyordu. (Y. Z. Yörükkan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, notlandıran ve yayına hazırlayan Turhan Yörükkan, Yol Yayınları, Ankara, 2005). Kaşgayı Türklerinde Berdel/Takas usulü evlilik şekli de vardır. Bu türden evliliğe kov-be-kov /sığır sığıra evlilik türü denir. (Y. Kalafat, *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları*, Berikan Yayınları, Ankara, 2007, C. 2 s.31).

Bacalar/Baca Türkleri **öküzü** takdis ederlerdi. Tatar Türk takviminde kaburgalarının arası geniş uzun kuyruklu, kısa bacaklı, boynuzlarının arası geniş olan ineğin sütünün bol olacağına inanılırdı. Tatar Mitolojisinde **İnek Yılı** zahmetli bir yıl olarak bilinir. O yıl kış çetin geçer ve ürün az olur. İnekler hastalanırlar Bu yılın çocukları merhametli ve vatansever olur. Tatar Türklerinde hayvan sürüsü gelirken sürünün başında **kırmızı inek** var ise, o günün güneşli olacağına inanılır. Güneşli günlerin gelmeleri isteniyor ise, kırmızı ineğin sürü başı olması dilenir. Bu maksatla **sarı inek** kurban edilir Sürünün başında kırmızı inek var ise, o günün yağmurlu olacağına yorumlanır. Güneşli günlerde **kara inek** kurban edilir ise yağmurlu günlerin geleceğine inanılır.

Tatar Türklerinde sığırı satın alan kimse, satanın sığırının iki boynuzu arasından bir **kıl** koparması gerektiğine inanılır, aksi halde ineğin süt veriminin düşeceğine hükmedilir. Türk halk inanç kültürü anlamlandırılırken, yukarıda at münasebeti ile de belirtildiği gibi “kıl”, “saç”, “yele” bahsi üzerinde de durulmalıdır. Hatta keloğlan ve kellik motifi ile de bağlantılanmalıdır. İleride kurt ile ilgili inançlar anlatılırken bu husus tekrar karşımıza çıkacaktır.

Artvin havalisinde çok bilinen sudan çıkan boğalar efsanesinde demir boynuzlu bu boğalar aşım yaptıktan sonra çıktıkları göl sularına dönerler. Türk kültür coğrafyasında dünyanın bir öküzün boynuzunda olduğu inancı oldukça yaygındır.

¹⁸ KURT;Azerbaycan Türk halk kültüründe kurt mukaddes ve uğurlu bir hayvandır. Totem, Ata, Ana olduğu gibi, halaskar, yol gösterici, kahramanlara kömek olan, şefkatli, hayır hak bir varlık gibi de tanınmıştır. Ergenekon'dan çıkan Türkler İslamı yaymak için Hz. Muhammed peygambere gönderdiği üç nefer elçiye kurt belekçilik etmiştir. Oğuz Han'ın seferinde belekçi ve halaskar olmuş Huyunguların kağanlarından birinin Tanrıya vermek istediği kızlarına er, başka bir efsaneye göre, Cengiz Han'a ata, Aşina efsanesinde ise, ana olmuştur. “**Erkam Aidar**” nağilinde tanrının kuyruksuz mavi kurtlarından bahsedilir. Çuvaşlarda kurtların Pihamber/Peygamberi adında bir Kurt hükümdarları da vardır. Kurt

rengine göre; Bozkurt, Göybörü, Ağkurt, kızilkurt diye anılır. Efsanelerde **Börü, Börte, Börcü, Assena, Sina, Cina, Cine, Yaşkar** gibi adlar alır.

Dede Korkut Destanı'nda "Kurt Yüzü Mübarektir." deyilir. Kırgız dualarında "altı ağızlı kurt" tabiri vardır.

Kurt uğurlu, hayırlı bir hayvan olduğu gibi hem de şifre vericidir. Anadolu'daki bir inanca göre hal basmamak için zahi kadınların yastıklarının altına bir parça kurt derisi koymak kifayettir. Uşağı olmayan kadınlar, özleri ve uşakları kurt dersinin altından geçiriler, uzun ömürlü olurlar, çok yaşarlar Ciblerinde kurt gözü gezdireseler, az yatarlar. Kurdun ayağını deşip, uşağın beşiğinden asmak bed nazardan korunmaya yeter. Kurdun yüreğini Kebab edip yeyen adam cesaretli olur. Kurdun herhangi bir nişanesini üstünde gezdiren adam, heybetli görünür. Diğer taraftan kurttan korkulur, "Kurt tüyü Ezrail Tüyü'dür" denilir. Kurdu öldürmek günah sayılır İslam'a göre kurt, Hz. Ali'nin köpeğidir. Kurdun parçaladığı hayvanın eti yenir. Çünkü kurt avladığı hayvanları parçalayıp yemeden evvel boğazlar. Bu inançlara hürmet alameti olarak kurt milli remiz kimi kabul olunmuş, şekli bayraklara çekilmiş, şikkelere hakk edilmiştir. (K.V. Nerimanoğlu, *Özümlü Sözlük*, Bakü, 2005, s.389). Doğu Anadolu'da "**Kızilkurt**", tedavisi olmayan ve çok soğuk havalarda atlarda oluşan bir hastalıktır. (H. Başbuğ, *Aşiretlerimizde At Kültürü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınevi, İstanbul, 1986, s.14). Oğuz destanında kurt rehber, Tukey Menkıbesi'nde anne, Uygur Efsanelerinde ata diye geçmesine rağmen, totem gibi mütalaa edilmemeli, çünkü karabet ve ayniyet cihetleri tahakkuk etmiş değildir. Diğer tarafta Bozkurt, şaman dualarında da geçmektedir. (Y. Z. Yörükkan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, notlandıran ve yayına hazırlayan Turhan Yörükkan, Yol Yayınları, Ankara, 2005, s.14)

Azerbaycan'da sürü çobanları gütmekte oldukları sürüler için "**kurt payı**" alırlar. Buradaki izaha göre, kurtlar sanıldığı gibi çok iyi koku alan ve kendi güçlerinin farkında olan hayvanlar değillerdir. Öyle olsalardı onlarla kimse baş edemezdi

Güney Azerbaycan'da "**Hıdır Nebi Ayı**" olarak bilinen Şubat ayı kurtların birleşme ayı olup, kurtları daha saldırgan oldukları ay bu aydır. Bu bölgenin Türklerinde cesur kimselerin kurt yüreği yemiş olduklarına inanılır. Güney Azerbaycan/İran'da yaşamakta olan Kaşgayı Türkleri kurdu, " ana" olarak bilir ve onu ışığın özgürlüğün remzi olarak tanımlarlar. (Y. Kalafat, *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları*, Berikan Yayınları, Ankara, 2007, C.2, s.31)

Kurtla ilgili bu inanç ve tespitler Türk kültür coğrafyasında ortak olan hususlardır. Yazarın tespit ve teşhislerini aynen aktarmaya çalıştık Kurdun; boz oluşu, Köroğlu'nun atını kır oluşu ve mitolojik geyiğin ala oluşunu, Türk kültürünün aynı mistik yansıyışlarıdır. Her üçü de ak ve karanın karışımıdır ki, inanç kültürümüzün derinliklerinde akın ve karanın özel konumları vardır. Keza kıl ve deri konusuna at ve koyun münasebeti ile yaptığımız açıklamalarda yer verdiğimiz gibi inanç yüklü bir muhtevaya sahiptirler.

Hazara Türklerinde bebeğin beşik direğine **kurt kemiği** bağlanır ve çocuğun yeleğine kurt dişi takılır. İnanca göre kurt dişi nazardan korur ve kurt kemiği de onun gelecekte güçlü başarılı olmasını sağlar. (Y. Kalafat, *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları*, Berikan Yayınları, Ankara 2007, C.2, s.12)

Doğu Anadolu'da çocuğun cesur olması için, onun kulak memesi delinerek bu delikten **kurt kılı** geçirilir. Çocukların büyüünce cesur olmaları için esnetilmiş kurt ağız derisinin deliğinden, geçirilmeleri sağlanır. Kırklanılacak çocuğun kırk suyu kurt dişi veya kurutulmuş **kurt gözü** konulur. Kurtağızı bağlama uygulaması Anadolu'nun her tarafında bu arada doğu Anadolu'da da ve bilhassa Zazalarda da vardır. Karagaz Şamanları başlıklarına "**kurtağızı**" ve "**kurt burnu**" isletirlerdi. Bazen da sincap kuyruğu takılırdı. Hakkâri yöresinde büyü yapılarak bağlanan damadın kurt postunda eşi ile birleşmeleri sağlanır. Aynı amaçla çiftlerin cinsel organlarına **kurt kanı** sürülür. (Y.Kalafat, *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları*, Berikan Yayınları, Ankara, 2007,C.1.) Hakkâri'nin Uludere nahiyesi çevresinde genç kızlar, tokası kurt kafası biçiminde olan gümüş kemer takarlar. Bu bir nevi namus kuşağı, koruyucudur. Hasan Reşit bey 1930 yılında CHP Kâtibi Umumiliğine Türk Ocakları Müfettişi sıfatı ile verdiği raporunda, Tunceli ile ilgili bir halk kültürü tespiti de yapar, buna göre Zazalar Bozkurt'u rehber olarak görmektedirler. Tunceli'nde Mart'ın ilk çarşamba/**Kara Çarşamba'da** Kurtağızı bağlanırken, bir gül dalı alınır ve boyunca yarılır esnetince bu dalda bir daire oluşur bu daireden hastalardan başlanılarak geçilir 'Ey Ulu Rehber! Yol gösterici bizi kurtardığın bu günün yüzü suyu hürmetine sürülerimize dokunma" denir. Böylece sürülere kurtların dokunmayacağına inanılır. (M. A. Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Boğaziçi Yayınları, Ankara, 1993, s.244)

Kurtağızı bağlama inanç ve uygulaması Türk kültür coğrafyasının bir ürünüdür. Batı Trakya Türklerinde Kurtağızı bağlanacağı zaman bir madeni tas alınır ve kızgın bir koron üzerine kapatılır. Bunun üzerine ağız bir ipele bağlanmış olan bir makas konulur. Böylece kurdun dışarıda kalmış hayvanları ağız bağlandığı için yiyemeyeceğine inanılır. Sabahleyin tasın altındaki kor, kül haline gelmiş ise, dışarıda kalan hayvanın kurt tarafından yenilmeyip kurtulduğuna inanılır ve aranılmasına çıkılır. (A. Dede, *Batı Trakya Türk Folkloru*, Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara 1978, s.125-126)

Mehmet Eröz'ün tespitlerine göre; yakın geçmişte Edremit Alevlerinde kurda saygı gösterilir ve ona "**Peygamber köpeği**" denilirdi. Yörüklerde kurda rastlayanın işinin iyi gideceğine inanılır. Silifke Alevlerinde kurt kutlu bir hayvandır. Kurdun aşık kemiği çocukların boynuna takılır. Bazı ruhi rahatsızlıklarda, kurdun aşık kemiğinden alınmış parçalar hastaya suyla içirilir. Kozan'da meskun Horasan göçmeni 5 köyün halkında kurt postunun loğusayı al basmasından koruyacağı inancı vardır. (M. Ersöz, "Milli Destan ve Bozkurt Hakkında" *Bozkurt /Özel sayı*, 19 Mayıs 1968, s.7)

Kırım Tatar Türklerinde Kurt/Börü'nün bir adı da Kaşıkır/Kaşkır'dır. Kurt bu kültürde börü olarak geçer. Kırım Türklerine Kurtnezir/Kurt'a yapılmış nezir ve Romanya Tatar Türklerinde Kurt seyit gibi insan isimleri vardır. Kırım Karay Türklerinde kurttan türedikleri inancı vardır.

Şek.7

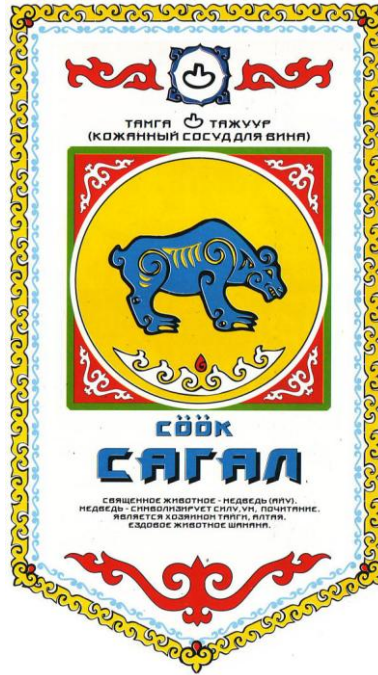
Almatlar, bu toplumun da kutsal hayvanları **Kaz**’ dır. Tamgaları ise **Kamalıhaç**’ tır.

Şek.8

Todoşlar’ ın kutsal hayvanları **Koyan/ Tavşan**’ dır. Altaylarda tavşan en saygın hayvanlardan birisidir. Tavşan ruhu çok sevimli bulunur. Todoş boyunun aile ocağı koruyucusu olarak kabul edilir. Tamgası **Yalak/ Tekne**’ dir. Todoş Türçesinde buna **Toskçur** denilmektedir.¹⁹

¹⁹ TAVŞAN: Kamların davullarında ve elbiselerinde, hami ruhlarına göre resimler vardır. Bunlar; kaz, kurbağa, kurt ve tavşan resimleridir. (Y. Z. Yörükkan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, notlandıran ve yayına hazırlayan Turhan Yörükkan, Yol Yayınları, Ankara, 2005) Şaman tüşleri arasında tavşan tüşü da vardır. (Y. Z. Yörükkan,

Şek.9

Sagallar' in amblemleri **Ayı'** dır. Ayı; gücün, aklın, saygının simgesidir. İnanca göre bozkırın sahibidir. Şamanın ulaşım aracıdır. Sagallar'ın tamgaları **Tajuu**, şarap içilen deri mataradır.²⁰

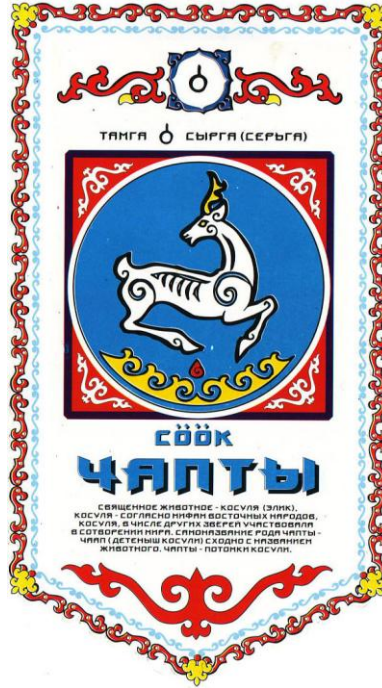
Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm, notlandıran ve yayına hazırlayan Turhan Yörükkan, Yol Yayınları, Ankara, 2005) Şaman davul tokmağının uç kısmı tavşan, samur, kakım derisi ile kaplıdır.

Tatar Türk mitolojisinde Tavşan Yılı'nda kıtlık olur. Bu yıl âlimlerin ölüm yılıdır. Bu yılın çocukları ailelerine düşkün olurlar. Güney Azerbaycan'da tavşan eti yiyen hamile kadının dünyaya getireceği çocuğun üst dudağının yarık olduğuna inanılır. Bu inanç Kerkük ve Bulgaristan Türklerinde de vardır. Bulgaristan Türklerinde tavşan musibet bir hayvan olarak bilinir. Tavşan ve uğur bir arada düşünülünce tavşan alevi inançlı Müslüman Türklerde de uğurlu sayılmaz. Seyahate çıkmış bir Alevinin önünden tavşan geçmesi istenilmez. Gagauz Türklerinde çocuğun ilk dişi çıktığı zaman "**Diş Bayramı**" yapılır. Aile arasındaki bu merasimde çıkmış olan ilk dişin keskin olması dileği ile bu dişe "**Tavşan dişi**" denir. Evin sundurmasına gidilir ve "Ga, ga garga al sana kemik diş, ver bana demir diş" denir.

²⁰ AYI: ayı halk inançlarında sakınılan hayvanlardandır. Yılan gibi kurt gibi ismi geçeceği zaman ay denilmez diğer töşlerde olduğu gibi, onu hatırlatacak başka bir ifade kullanılır. Âdete "buradan uzak olsun" "kulağına gitmesin" gibi bir tavır takınılır, bazen da benzerlerinde olduğu gibi onun da ismi geçecek ise, "ismi lazım değil" denir.

Nilüfer Yıldırım tezinde, Çin'de yaşayan Şamanist'ler ayı postuna bürünerek ayının ruhuna sahip olacaklarına inanırlar. (N. Yıldırım, a.g.t., s.387-389 v.d.)Şaman tören kıyafetlerinde **ayı pençesi** de bulunur. Yakut ve Altay Türkleri, ayıyı totem olarak kabul ederler. Ayının ismi ulu orta söylenilmez. Ayı postu silkinir ise hava soğuk olur inancı vardır. Beşiğine ayı pençesi konulan çocuğu şeytanın koruyacağına inanılır. Duymayan insanın kulağına "**ayı tabanı**" konur. Boğazı ayı postundan yapılmış çizme giyen çocuğu yılanın sokmayacağı inancı vardır. Ayı bazen yardımcı ruh olarak Şaman'a yardımcı olur. Ayı'nın ormanın ruhunun bedenleşmiş şekli olduğuna inanılır. Bu tespitteki "şeytanın koruyacağı" ifadesi şeytandan koruyacağı şeklinde de ifade edilebilir. Zira şeytan ile muhtemel kara iye kastedilmiş olmalıdır. Bu tespitte, bize göre, ayının ruhunun zararlı olmayacağı veya zararlıdan koruyacağı anlamı çıkmalı.

Ayı ile ilgili bizim için yeni olan bir tespiti Bingöl'de yaptık Buranın ulu zatlarından Şeyh Ahmet, çift koşarken öküzünün yanına boyunduruğa bir de ayı koşturmaktadır. Ayılara hükmedebilen, onlarla ünsiyet kurabilen Şeyh Ahmet tespiti, geyiklerle bu ilişkiyi kurabilen Geyik Baba veya Geyikli Baba'lardan sonra bize göre yeni bir boyuttur.

Şek.10

Çaptılar' in kutsal hayvanları **Elik/ Karaca'** dır. İnanca göre Karaca diğer hayvanlarla birlikte dünyanın oluşumuna katılmıştır. Çaptı ismi Çaal/ Yavru karaca'dan gelmektedir. Çaptılar'ın tamgaları **Sırğa/ Küpe'** dir.²¹

²¹ GEYİK: Nilüfer Yıldırım'ın tezindeki bilgilere göre; Yakut Türklerindeki “**Son Gömme Töreni**” sonun gömüldüğü yerin çevresinde küçük bir çadırdaki ateş yakılır ağacın yanında **kayın ağacının** kabuğundan geyik resimleri konur daha sonra bu resimler yakılır. (N.Yıldırım, a.g.t., s.387-389 v.d.) Altay Türk destanlarında geyik, **yer ruhu** olarak kabul edilir. Orta Asya Türklerine göre geyik yalnız kayalarda bir görünüp bir kayıp olan büyülü bir hayvandır. Alageyik yeryüzünün ruhudur. Yakut Türklerinde kulağına küpe takılan geyik, tanrıya adanmıştır. Teleüt Türklerinde geyik, şamanın ikinci ruhudur. Keza Ren Geyiği de şamanın ikinci ruhudur. Geyik ölünce şaman olur. Geyik boynuzu bazı Türk kültürü boylarda ölen şaman için dikilen heykelin başına konur. Yakut Türklerinde geyiğin kürek kemiği ile fal bakılır. Şaman dualarında geyik tanrısal bir mahiyet arz eder. Moğollar ve Tatarlar geyiği kurtarıcı yol gösterici olarak kabul ederler. Şamanizm de **Ak Geyik**, ilahın, Şamanların şekil değiştirmiş sembolü olarak algılanır. Şaman elbisesinde geyikten parçalar olur. Şaman duman renkli yaşlı bir geyiğe binerek zorlukları aşar.

Bu tespitteki sonun gömülme yeri ile ilgili tespitler, bu yerin temiz ve özel bir yer oluşu itibarıyla günümüzde de batı Türklüğünde yaşamaktadır. Son muhakkak temiz bir yere itina ile gömülür. **Kürek kemiği** ile fal bakmak geleceği okumak halen Nogay, Kumuk ve Karaçay Balkar Türkleri arasında Kafkasya'da yaşamaktadır. Anadolu'da birçok tarihi türbenin başında **geyik boynuzu** varken biz bu tespiti Türkmenistan'da da yaptık. Küpe takılarak adanmış olmak bir tarikata veya tekke mensup olma inancı Anadolu Türk halk sofizminde de vardır. Küpe bazı tarikatlarda da adanmışlığın simgesidir. Yavuz Sultan Selim veya Şah İsmail'in küpe takışları bu şekilde izah edilirken Hayri Başbuğ'un da bu konuda tespitlerinin olduğu bilinmektedir. Türk kültür coğrafyasında bizim tespitini yapabildiğimiz kadarı ile Güney Kafkasya'da, Anadolu'da ve Mezopotamya'da geyik avı pek alkışlanmaz

Geyikli Baba, “Azim dağlarda vahşi sığırlara suvar olup/binip Orhan Gazi ile sefere gitmiştir.”. Anadolu'da ileride belirtileceği üzere çok sayıda **Geyik Baba, Geyikli Baba, Geyik Binen Baba** vardır. Orhan Gazi ile sefere çıkan Geyikli Baba'nın biniti için sığır denilmesi ile büyükbaş hayvan kastedilmiş olmalı.

Kerkük yöresi Türkmenleri nazardan korunmak için ambar ve avlu kapılarına **Ceylan boynuzu** asarlarken, Uluğ Türkistan'ın bilhassa iç kısımlarında, Anadolu'da ve Azerbaycan'da aynı maksatla **geyik boynuzu** takılır (Y. Kalafat, *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları*, Berikan Yayınları, Ankara, 2007, C. 1 s.34). Hazara Türklerinde evlerin giriş kapısına nazara karşı bulunabilir ise geyik bulunamaz ise **koçboynuzu** takılır. (Y. Kalafat, *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları*, Berikan Yayınları, Ankara, 2007, C. 1.s. 309). Batı Sibirya Şamanın başlığında Ren Geyiği boynuzu olur. Şaman davulunun çemberi geyik, nadiren de genç at dersi ile kaplanır. Şamanların genellikle doğum törenleri sırasında boynuzlu maskeler kullandıkları da belirtilmiştir. Çünkü geyik hemen hemen her yerde kadını ilişkilendirilmiştir. Mülkleri nazardan, kabirleri kötü güçlerden korumak için kullanılan kafa kemikleri hep boynuzlu veya sivri boynuzlu olmuştur. Nazarlıklarda kullanılan bitkiler de diken türü bitkiler veya sert gövdeli ağaçlardan seçilmiştir. Nazarlıklar için çok kere kapı başlarına geyik boynuzu takıldığı söylenebilirken Safranbolu'da

Şek.11

Tonjaanlar' ın kutsal hayvanları **At'** tır.²² Tonjaanlar' da at; hızı, gücün, kahramanlığın, vefanın, güzelliğin, kızıl afetin, sihrin simgesidir. Altay mitolojisinde

evlerin dış duvarlarında ve ocak başlarında koruyucu faktör olarak boynuz takılması çok yaygındır. Kurt ve ayı türünden hayvanların ise tırnak pençe ve dişleri nazarlıklarda sık görülürler.

Hatayi geyiğin eren olduğunu ve avcının ummayacağını anlatırken;

“İçmişem bir dolu olmuşam ayığ,
Düşmüşem dağlara olmuşam keyik,
Sene derem, sene, sürmeli keyik
Gaçma menden geçme avcı değilim.

Avçı değilim ki, düşem izine,
Gaça gaça ganlar endi dizine,
Sürmeler ey çektin gonur gözüne
Gaçma menden, gaçma avçı değilim.

Sene derem sene, keyik erenler,
Bize sevda sene dalga verenler,
Dilerem Mövladan yenmez vuranlar,
Gaçma menden geçme avçı değilim.

Eyder, şah Xaataim uçan gaçandan,
Zerrece gormariğ bu datlı candan,
Gedib davac olma atana mandan,
Gaçma menden, gaçma avçı deyilem” demektedir.

²²At; Çeşitli uygulama biçimleri olmakla beraber at binicinin cenazesinde önde veya arkada götürülür, aşiretlerimizde ölen genç ise atının boynuna göz alıcı renklerle ve bilhassa **kırmızı şal** bağlanır. Eğerine kılıcı ile hançeri asılır, ölen yaşlı ise atı kara “**Yas bezi**” ile örtülür. Ölünün bindiği atın kuyruğunu kesmek veya bağlamak Göktürk döneminden beri süregelen bir gelenektir. (Hayri Başbuğ, a.g.e) Mezara ölünün atını cemaatle birlikte indirme geleneği Karapapak Türklerinde de vardır. Atın eğerinin ters bağlandığı veya ölünün elbiselerinin giydirildiği bir maket eğere oturtulduğu da olurdu. (Y. Kalafat, “Karapapak Türkleri” *Sosyal Siyaset Konferansları*, 49. Kitap (Prof. Dr. Turan Yazgan'a Armağan Özel Sayısı), *İ.Ü. Yayın No. 4566*, İstanbul, 2005, s.817–841) Tatar Türklerinde sahibi ölen at, cenaze cemaati ile birlikte mezara indirildiğinde, atın gözleri yaşlı ise, sahibinin cennete gideceğine inanılırdı. Hızlı gitmekte olan at aniden durur

ise, o yolda sihir büyü olduğuna inanılır. Atın rahatlatılması için saman ateşinden tütsü yapıldı. Böylece atları rahatsız edebilecek şeytanların kaçabileceklerine inanılırdı. Osmanlı Padişahları atlarına kasideler yazdırıyor, özel mezarlar yaptırıyor, ölümünde cenaze töreni yaptırıyorlardı. Naima IV. Muradın cenaze merasimini anlatırken üç atının tersine eyerlenmiş atlarının tabutun önünde gittiklerini anlatır. (N. Uçar, “Ak ve Kara günümüzde At” *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Kasım 1988, s.24–26) Eyüp Nebi’nin Viranşehir’deki mezarının yerinin bulunmasında IV. Murat’ın Revan Seferinde bir rüya görmesi ve atının serbest bırakılması üzerine atın durduğu yerde yatmakta olduğuna inanılır. Halk tasavvufunda at nefis olarak geçmektedir.

Kültigin’in yalın bir devlet adamı olmadan öteye Tanrı adına bir mistik misyon üstlenen uyarıcılık görevi de olduğu ifade edilmektedir. Miraca atla çıkan ulu kişi nefsinin binmiş onu yenmiş olmaktadır. Külgikin’in abidesinde savaşa giderken 8 defa ak ata, 3 defa boz ata, 2 defa konur ata ve 1 defa da keher ata binmiştir. Kültigin’in seferleri, amaçları ve savaşları ile atların don renklerinin ilgisi olduğu tahmin edilmektedir. (Y. Kalafat, *Altaylar’dan Anadolu’ya Kamizm Şamanizm*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2004, s. 17) At; etrafında bir hayli inanç geliştirilmiş bir hayvandır. Atın nalı, nalının izi, yelesi, kılı, kuyruğu, üzengisi bizzat kendisi, rüyaya girişi ile ilgili inançlar vardır Dokuz Oğuzlar atlarını takdis ederlerdi..Tatar Türklerinde atın çifte atması çiftlikte nazar olduğu şeklinde yorumlanır. At sırt üstü eşinir ise havaların bozulacağına inanılır. At çocukları koklar ise tayının olacağına yorumlanır. Hamile kadın atların yanında fazla gezdirilir ise doğumunun zamanında ve kolay olacağına inanılır. Yola çıkan kimsenin atı ilkin sağ ayağını atar ise, o seyahatten olumlu sonuç alınacağına hükmedilir. Atkuyruğunun özel hallerde bağlanmış oluşu bize göre bir adanmışlık olayıdır. Yaşamayan çocuğun türbeye götürülüp 7 veya 9 yıl saçının belirli bir kısmının tıraş edilmemesi veya yaşlı kadının saçını kesmesi, yonması ile bağlantılı değildir. (Y. Kalafat, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, 5. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006) Hazar Türklerinde mezar taşlarının yekpare bir taştan at eğeri şeklinde yapıldığı biliyoruz. Türk kültür coğrafyasının Oğuz kesiminde rüyada at görmek murattır. At nalı bu coğrafyada nazar önleyici olarak bilinir. Anadolu’nun birçok yerinde bu arada özellikle doğu Anadolu’da “Hızır Haftası”nda “**Boz Atlı Hızır**” ile ilgili hikâyeler anlatılır. (Y. Kalafat, *Balkanlardan Uluğ Türkistan’a Türk Halk İnançları*, Babil Yayınları, Ankara, 2005, s.117). Kaşkayı Türklerinde Koç Katımı gibi “At Katımı” merasimleri yapılır kısrağ aygıra çıkarılınca kısrağ bezenir erkek atın bakıcısına metter denir ve aygırın sahibi kısrağın sahibine hediye alır. Kaşkayiler’de loğusa kadını Al Avrady aparmasın diye kadının bulunduğu çadırın önünde erkek at sesi çıkarılır, kişnemez ise kişnesin diye ona bir kısrağ gösterilir. (Y. Kalafat, a.g.e. s.31) Doğumun kolay olması için eşikte aygır kişnetmek Doğu Anadolu Türk aşiretlerinde de vardır.

Nilüfer Yıldırım tezinde; Beltır Türklerinde ölen kişinin atı eyerlenir, eşyaları atın üzerine bağlanır atın kâkülü ve kuyruğu örülerek, at öldürülerek mezarın üzerine bırakılır, Şamanizm de en önemli kurban attır. (N. Yıldırım, a.g.t. s.387-389 v.d.) Şamanlar simgesel gökyolculuğunda atı kullanırlar. At ölen kimseyi diğer dünyaya taşıyan hayvan olarak bilinir. Bu itibarla “ruh göçürücü” olarak bilinir. Buryat Şamanlarının törenlerinde kendinden geçen Şaman, **At Başlı Değnek** kullanır. Şaman törenlerinde at bulunmadığı zamanlar, Ak at kılırları yakılarak veya Ak kısrağ postu üzerinde oturularak simgesel olarak atın varlığı hissedilir. At sırtında yapılan yolculukla şamanın “**Mistik Ölümü**” dile getirilir. Yada Taşı; İnek, Domuz veya atın midesinde düşünülmüştür.

Yakut Türklerinde Atın güneş âleminden geldiği; Şamanist Türkler ve Moğollarda ise atın gök yüzünden indiğine inanılır. Şamanların tören esnasında bindikleri atlara “**puro**” yahut “**argamak**” denilirdi. Yer unsuru ile ilgili olan atın siyah renkli olanı ölümü, diğer dünyayı çağırıştırır. Buryat Şamanları Zühre Yıldızı’nı atların koruyucusu olarak bilirler.

Ölü Aşı’nda at kesme inanç ve uygulaması Tengricilik İncancından kalmaz. (Y.Kalafat, *Altaylar’dan Anadolu’ya Kamizm Şamanizm*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004). Şamanizm de define müteakip bir at veya koyun kesilir. Kam, Erlik Ataya kurban olarak at götürür. Kamlar bazen yüzlerine maske takarlar, yüzlerini boyar, bıyık yerine atkuyruğu takarlar Kam Erlik Ata’ya ayakları sakat hasta bir kurban götürerek O’nu aldatmak ister. Erlik Han, gayet şişman, göz kapakları bir karış, yüzü kara ve O’nun biniti Kara bir beygirdir. (...) Od Ata/Ateş İlahı, insanlara dirlik düzenlik verir, en ziyade sevilen ruh olarak bilinir. Kız olarak tasvir edilir “Kırk başlı kız at” “otuz başlı Od Ata” tabirleri ile takdis olunmuştur. Şamanizm de evlenmek için yapılan ayinlerde Ülgen Ata’ya Iduk/Mukaddes bir at kurban kesilir. Iduk/Idhuk Mahmut Kaşgari’ye göre sahibi tarafından nezredildiği/Adandığı için mukaddes addedilen bir hayvandır ki, bunun üstüne binilmez, sütü sağılmaz ve yünü kırılmaz . (Y. Z. Yörükkan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, notlandıran ve yayına hazırlayan Turhan Yörükkan, Yol Yayınları, Ankara, 2005).

Saha Türklerinde At; çıkışı, kurtuluşu, yani doğuyu, küçük kuş, güneyi, balık kuzeyi, ayı batıyı simgeler (Y. Kalafat, *Altaylar’dan Anadolu’ya Kamizm Şamanizm*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004, s.75) Abakan kamlarının dualarında, sarı kutsiyetlerden söz edilirken Sarı Kısrağın tüyleri de zikredilir.

Tatar Türk Mitolojisinde **Deldel**; Atların ruhu, insanların yardımcısı ve yoldaşı olarak bilinen bir Ak İyedir. Atları koruduğuna inanılır. **Meker**, Tatar Türklerinin mitolojilerinde, kahramanların ve onların atlarının ruhları bedenlerinden ayrıldıktan sonra kötü işlevler üstlenen bir kara iyedir. (Y. Kalafat- İ. Kamalov “Tatar Efşaneleri” *Karadeniz Araştırmaları, Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, Karam Yayıncılık, Ankara, 2005, S.6 s.52–78). Anadolu Türk mitolojisinde de atın adeta kutsiyetine inanılır. Birçok yerde sahibi ölen atın ağladığına inanılır. Bazı yörelerde at satılınca gemi satılmaz. At türbeleri ve hasta atların götürüldükleri at yatırıları vardır. Ayrıca atları ahırlarında binerek onlara işkence ettiklerine inanılan kara iyeler anlatılır. Atın kafa kemiği tarla bostan ve ambarlarda nazardan koruyucu olarak kullanılır. Diğer taraftan, büyükbaş hayvanın kürek kemiği ile fal bakıldıktan sonra bu kemik parçaları kopmayacak şekilde kırılır. Bununla amaç inanca göre Hz. Muhammed’in atının dizgini bu kemiğe takılmış kemik ayrılmayacak şekilde kırılmış olduğundan, aynı uygulama tekrarlanılarak hatırasına saygılı davranılmış olmaktadır.

kahramanın atı, onun yardımcısı, akıl danışmanı, dövüşte arkadaşdır. Doğu halklarının geleneğinde at gençler için önemli bir hediyedir. Tonjaanların tamgaları **Koç Boynuzu** şeklindedir.²³

Atın kafatası kemiği ile yağmur duası yapılır. Bunun için kuru kafa alınır bilen birisi kafa kemiğinin alın kısmına ilgili özel kara mürekkeple yazar. Daha sonra bu yazılı at kafatası **kara suya** atılır. Eskiden Kayseri’de bu uygulama yapılır ve yazılı at kuru kafatası Kızılırmak’a karışan Sarımsaklı çayına atılırdı.

12 hayvanlı Türk takvimi; Sıçan, **Öküz**, Kalfan/Kaplan, **Davşan/Tavşan**, Balık, İlan/Yılan, **at**, **Koyun**, Meymun/Maymun, Tavuk, **İt/Köpek**, Donguz/Domuz dan meydana gelmiştir. Kars’ın Kırmança konuşan söğütlü köyünde 12 hayvanlı Takvim; **Tavşan**, Fare, **Ejderha**, Yılan, **At**, **Kara koyun**, **Koç**, **Köpek**, Balık, Tosbağa/Kaplumbağa, Tilki, Domuz’dan oluşmuştur. (H. Başbuğ, *Aşiretlerimizde At Kültürü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınevi, İstanbul, 1986, s.82–85). Tatar Türklerinde **At Yılında** çok savaş olacağı, geçimin zorlaşacağı, çocukların sert tabiatlı olacakları, yaşlılardan çok ölüm olacağı inancı vardır.

²³ KOYUN-KOÇ: Türk Hayvan üslubunun en güzel misalleri Koç/Koyun veya dağ tekesi/dağ keçisi şeklinde mezar taşlarında görünür (M. A. Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Boğaziçi Yayınları, Ankara, 1993, s.155) Koçun, saza, söze el sanatlarına yansıması bilinmektedir. Biz hakari kilimlerinde koç ve koçbaşı motiflerinin kullanıldığını ve bu isimlerle tanıdıklarını tespit ettik. (M.A. Çay, *Anadolu’da Türk Damgası, Koç Heykel Mezar Taşları ve Türklerde Koç Koyun Meselesi*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1983; H. Z. Koşay, “Doğu Anadolu Mezar taşları, Koç ve koyun Heykelleri” *Milletlerarası I. Türk Sanatları Kongresi*, Ankara, 19–24 Ekim 1959, Ankara 1962, s.256–257; A.Gölpınarlı, “Koyun Baba ” *İslam Ansiklopedisi*, C. VI. K maddesi). Bununla beraber Anadolu’da “Koç Halayı” diye bilinen bir halay türü vardır. (M.R.Gazimiha, “Koç Halayı” *Türk Folklor Araştırmaları*, Ocak 1960, S.126, s.2061–2062). Kırım Karay Türklerinin ünlü Koç kalesi’ni ayrıntılı tanıtmaya çalışmıştık Bir gözlem çalışmamız da Erbil’deki Muzaffereddin Gökbörü Camii kalıntısına dair olmuştur. Bu arada “aşık kemiği fali” aşık kemiklerinin davulun üzerine atılması ile bakılır

Çuvaş Türklerinde “**Orman Koyunu**” olarak bilinen “**Usal**” adlı sudan korkan hızlı at süren bir kara iyesi vardır. Biz bu iyenin Çubuksarı’da ki Devlet Müzesi’nde yapılmış temsili tablosunu resimlemiştik.

Tatar Türk mitolojisinde Koyun Yılı’nda ürünlerin bol olduğuna buna rağmen geçimin zorlaştığına, kış aylarının zor geçeceğine, bu yılın çocuklarının yurt sever olacaklarına inanılır. Tatar Türklerinde koyun satılırken, satıcı koyunun yününden bir miktar alır, böylece sürünün devam edeceğine inanılır. Tatarlardaki bir inanca göre koyun kesene para verilmez, verilmesi halinde etinin sert olacağına inanılırdı. Koyunu kesene sadece etinden verilirdi. **Ak Koç** insana tos vurur ise, bunun o insana mutluluk getireceğine, **Kara Koç**’un tosunun ise, kötülüğe delalet edeceğine inanılır. Anadolu’da geçmişte özellikte kurban kesiminde, kesene sakatatı ve bir miktarda etinden verilmekle yetinilirdi. Bu uygulama Belki akçanın iş dünyasına fazla girmemiş olmasından ve belki de kesenin nefisini köreltmesi amaçlamış olmaktan doğmuş olabilir. Anadolu Türklerinde Artvin yöresinde yaşayan bir efsaneye göre kara koyunun iki kılını birbirine sürünce yerin 7 kat altına ve ak koyunun iki kılını da birbirlerine sürünce yerin 7 kat üstüne çıkılabileceğine inanılır. Hazara Türklerinde koyunun cennetten çıkmış olduğuna inanılır o, aç ve susuz bırakılmaz.

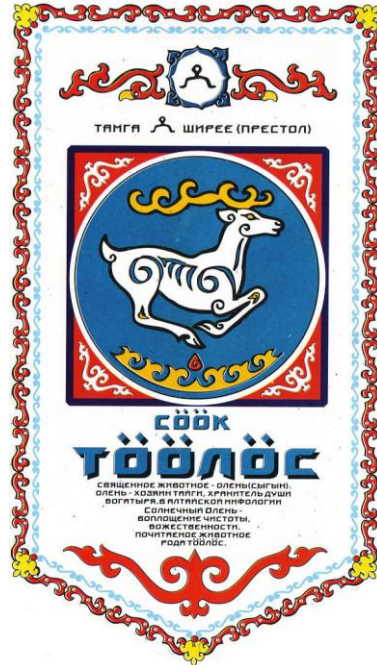
Kaşkayı Türklerinde “**boğaz**” olmayan, hamile kalamayan koyunun rahmi besmele ile yıkanır. İran Türklerinde Ahır Çarşamba’da taştan koç heykelin karnının altından geçilmesinde hikmet umulur. Azerbaycan Türklerinde Rüya da koyun görmek, görenin hanesine konağın geleceği anlamına gelir ve iyi rüya olarak yorumlanır. Altay Türklerinde yarışmalar kutsal koyun ve kutsal at üzerinde yapılır. (Y.Z. Yörükkan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, notlandıran ve yayına hazırlayan Turhan Yörükkan, Yol Yayınları, Ankara, 2005, s. 98) Türkistan’daki **Koçkar Baba** Mustafa Aksoy’un çalışmalarından bilinirken, Anadolu’daki Koyun Baba yataırına hastalıkların tedavisi için gidilir.

Koçlu koyunlu atlı mezar taşlarını Uluğ Türkistan’da, cinsiyeti ve uğraşı alanını belirtir tarzdaki simgelerle görüyoruz. Bu üslup batıya doğru Anadolu’ya ve Azerbaycan’a geldiğinde bunların üzerine İslami ibareler ve Gürcistan ile Ermenistan geldiğinde Gregoryan coğrafyasında hac da remzedilmeğe başlanılır. (R. Efendiyev “Daşlar Danışır, Neolit Devrinden XIX Yüzyıladek”, *Kençlik*, Bakü, 1980; M. A. Çay, “Tunceli Mezartaşları ve Türk Kültüründeki Yeri” *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. İ.Kafesoğlu’nun Hatırasına Armağan, *Doğu Anadolu’ nun (Sosyal, Kültürel ve İkdıadi) Meseleleri Sempozyumu (13-15 Mayıs 1985, Tunceli)*, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, 1985, s.153–159

Şek.12

Köbök’ lerin kutsal hayvanı **Kuu/ Kuğu**’ dur. Altay mitolojisinde kuğular ve kazlar özel saygı görürler. Bunların da diğer bazı hayvanlarla birlikte dünyanın oluşumuna katıldıklarına inanılır. Kuğu ve kaz bu mitolojide kutsallığın, ilahiliğin ve dişiliğin simgesidirler. Köbökler’in simgesi **Sapagay/ Haç**’ tır.

Şek.13

Tölösler’ in kutsal hayvanları **Geyik**’ tir. Geyiğin bozkırın sahibi olduğuna inanılır. İnanca göre geyik kahramanın kalbinin koruyucusudur. Altay mitolojisine göre güneş

geyiği temizlik ve tanrısallık simgesi olarak Tölös kabilesine göndermiştir. Tölösler' in tamgaları **Şire/ Tat'** tır²⁴

²⁴ Bak; karaca, ceylan

SONUÇ

Bu çalışma ile tamgası **kamalıhaç** olan Almatlar' ı tamgası **ay** olan Munduslar' ı, tamgası **yay** olan İrkitler' i, tamgaları **imbik** olan Maymanlar' ı, tamgaları **kaz** olan Kerkiller' i, tamgaları **haç** olan Köbökler' i, tamgaları **koçboynuzu** olan Jaanjanlar' ı, tamgaları **gem** olan Kıpçaklar'ı, tamgaları **tekne** olan Todoşlar'ı, tamgaları **tat** olan Tölösler' i, tamgaları **tanjuu** olan Sagallar' ı, tamgaları **küpe** olan Çaptılar' ı, inanç içerikleri ile tanıtmaya çalıştık.

Biz bu çalışmamızla Anadolu motifleri ile karşılaştırmalar yaparak motiften hareketle kültür köprüsü kurmaya çalıştık. Bihakkın olmasa da bir başlangıç olur diye düşündük. Ancak Anadolu motif katalogları arasındaki birlik bu alanın yabancıları için pek yeterli değildi. Adı geçen kutsal hayvanlar ile ilgili inançlardan hareketle köprüler kurmakla yetinip alanın uzmanlarının işlerini zorlaştırmama adına motif karşılaştırma arzumuzu erteledik.

Bununla beraber Türk kültür coğrafyasında tamgalardan hareketle çizilebilecek sınırın kapsamına Altayları' da alabildik. Tamgaların inanç merkezli izahlarına adı geçen oniki tamgayı eklemiş olduk. Tamgaların etnik kimliği tartışılınca bu oniki tamgaya Tengricilik inanç sistemi döneminden başlatılan bir tarih verilebilecektir.

Halı medeniyeti içerisinde Türk kültürünün yerinin belirlenmesi kavrama, ifade ve tefekkür safhalarından geçmedikçe, önemine çok inandığımız envanter tespiti süreci bir türlü aşılamayacaktır.

Dokumacılığın bir dili, bu dilin bir sözlüğü ve grameri vardır. Motifler alfabe iseler, tamgalar bunların tekâmül geçirmiş ilk şekilleridirler. tamgalar zamanla içerik değişikliğine uğramış olsalar da, esasta inanç muhtevalıdırlar. Tamgalardan hareketle dokumanın kimliği belirlenirken mitolojik boyut yok sayılamaz. Bu boyuttur ki, dokuma kültürü coğrafyasının sınırlarını belirler. Bu sınırlardan arkeoloji gibi diğer disiplinlerle birlikte gerekiyor ise arkaik döneme gidiş sağlanabilir. Bu noktadan hareketle dokumacılık sanatından da yola çıkılarak kültür akrabalarınızı tanıyabilirsiniz.

KAYNAKÇA

1. Başbuğ, Hayri, *Aşiretlerimizde At Kültürü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınevi, İstanbul, 1986.
2. Bayram, Sadi, “Vakıflar Genel Müdürlüğü Halı Müzesinde Bulunan hayvan Figürlü halılarda Ejder, Kaplumbağa, akrep, Kertenkele Figürü”, *Türk Soylu Halkların Halı Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şöleni Bildirileri, Kayseri, 27–31 Mayıs 1996*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.
3. Beydili, Celal, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Yurt Yayınları, Ankara, 2004.
4. Boratay, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973.
5. Bozkurt, Fuat, “Kaygusuz un Alevilikteki İşlevi” *Yol Dergisi*, S.14.
6. Çay, Mehmet Abdulhaluk, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Boğaziçi Yayınları, Ankara, 1993.
7. Çay, Mehmet. Abdulhaluk, “Tunceli Mezartaşları ve Türk Kültüründeki Yeri” *Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. İ.Kafesoğlu’nun Hatırasına Armağan, Doğu Anadolu’ nun (Sosyal, Kültürel ve İkdıadi) Meseleleri Sempozyumu (13-15 Mayıs 1985, Tunceli)*, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, Ankara, 1985.
8. ÇAY, Mehmet. Abdulhaluk., *Anadolu’da Türk Damgası, Koç Heykel Mezar Taşları ve Türklerde Koç Koyun Meselesi*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1983.
9. Çıplak, Nilgün, *Mersin Tahtacıları Halk Bilimi Araştırmaları*, Ürün Yayınları, Ankara, 2005.
10. Dede, Abdurrahim, *Batı Trakya Türk Folkloru*, Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara 1978.
11. Deniz, Bekir, “Anadolu Türk Dokumalarında Ejder Motifi”, *Türk Soylu Halkların Halı Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şöleni Bildirileri, (Kayseri, 27–31 Mayıs 1996)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.
12. Efandiyev, Rasim, “Daşlar Danışır, Neolit Devrinden XIX Yüzyıladek”, *Kençlik*, Bakü, 1980.
13. Efendi, Rasim Samet, “Azerbaycan Halılarında Amblem ve Sembol Özellikli Bezemeler”, *Türk Soylu Halkların Halı Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şöleni Bildirileri, (Kayseri, 27–31 Mayıs 1996)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.
14. Efendi, Rasim Samet, “Azerbaycan Halılarında Amblem ve Sembol Özellikli Bezemeler”, *Türk Soylu Halkların Halı Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şöleni Bildirileri (Kayseri, 27–31 Mayıs 1996)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.
15. Ersöz, Mehmet, “Milli Destan ve Bozkurt Hakkında” *Bozkurt /Özel sayı*, 19 Mayıs 1968.
16. Gazimihal, Mahmut Ragip, “Koç Halayı” *Türk Folklor Ararştırmaları*, S.12, Ocak 1960.
17. Gölpınarlı, Abdalbaki, “Koyun Baba ” *İslam Ansiklopedisi*, C.VI.
18. K Kalafat, Yaşar, *Altaylar’dan Anadolu’ya Kamizm Şamanizm*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2004.

19. Kalafat, Yaşar, “Karapapah Türkleri” *Sosyal Siyaset Konferansları*, 49. Kitap (Prof. Dr. Turan Yazgan’a Armağan Özel Sayısı), İ.Ü. Yayın No. 4566, İstanbul, 2005.
20. Kalafat, Yaşar, “Kocaeli ve Çevresi Örnekleri İle Türk Halk İnançlarında Adanmışlık/Sahiplilik” *I.Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu*, Kocaeli 20–22 Nisan 2006.
21. Kalafat, Yaşar, “*Türk Kültür Coğrafyasında Yağmur Duası*” *Yağmur Duası Kitabı*, Haz; M. Sabri Koz, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007.
22. Kalafat, Yaşar, “Urfa Yöresinde Türk Halk İnançları, Karakeçililer, Zazalar, Arapça konuşanlar”, *Erciyes Dergisi*, Aralık 2000.
23. Kalafat, Yaşar, *Altaylar’dan Anadolu’ya Kamizm Şamanizm*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004.
24. Kalafat, Yaşar, *Balkanlar’dan Uluğ Türkistan’a Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları*, Berikan Yayınları, Ankara 2007.
25. Kalafat, Yaşar, *Balkanlar’dan Uluğ Türkistan’a Türk Halk İnançları*, Berikan Yayınları, Ankara, 2007.
26. Kalafat, Yaşar, *Balkanlardan Uluğ Türkistan’a Türk Halk İnançları*, Berikan Yayınları, Ankara, 2007.
27. Kalafat, Yaşar, *Balkanlardan Uluğ Türkistan’a Türk Halk İnançları*, Babil Yayınları, Ankara, 2005, s.117).
28. Kalafat, Yaşar, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, 5. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.
29. Kalafat, Yaşar, Kamalov, İlyas, “Tatar Efsaneleri” *Karadeniz Araştırmaları, Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, Karam Yayıncılık, Ankara, 2005.
30. Karahan, Recai, “Konya Ereğli Yöresinde Begdik Adıyla Bilinen Bir Grup Türk Kilimi”, *Türk Soylu Halkların Halı Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şöleni Bildirileri (Kayseri, 27–31 Mayıs 1996)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.
31. Karamağaralı, Beyhan, “Halı Sanatı Üzerine”, *Türk Soylu Halkların Halı Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şöleni Bildirileri (Kayseri, 27–31 Mayıs 1996)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.
32. Koşay, Hamit Zübeyir, “Doğu Anadolu Mezar taşları, Koç ve koyun Heykelleri” *Milletlerarası I. Türk Sanatları Kongresi*, Ankara, 19–24 Ekim 1959, Ankara 1962.
33. Nerimanoğlu, Kamil Veli, *Özümüz Sözüümüz*, Bakü, 2005.
34. Uçar, Nail, “Ak ve Kara günümüzde At” *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Kasım 1988.
35. Yıldırım, Nilüfer, *Anadolu Masallarında Şamanizmin İzleri*, Yüksek Lisans Tezi, FÜSETEABD., Elazığ, 2004
36. Yörükkan, Yusuf Ziya, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, notlandıran ve yayına hazırlayan Turhan Yörükân, Yol Yayınları, Ankara, 2005.